

אני זוכר שהחלונות פישקו כנפיים

עורך מנדה-לוי: **אני זוכר, ידיעות ספרים**
2017, 130 עמ'

99 קטעי "אני זוכר" ממוספרים בשמונה פרקים פורש עורך מנדה-לוי בספרו החדש, המיוחד והמענג לקריאה **אני זוכר**. כל קטע הוא פנינת זיכרון מובחנת, מבהיקה בזוהרה, וכולם יחד בהשתלבותם מספרים את סיפור התבגרותו של "עודדי", צבר ישראלי, יליד תל-אביב בתחילת שנות השישים, ובה בעת, את ה"צייטגייסט" של המקום והזמן. המעבר הקולח בין הפרטי לציבורי נעשה דרך פרטי מציאות שוליים לכאורה, תוך טשטוש ההיררכיה בין חשוב לטפל. כך נפתח קטע 6 ב: "אני זוכר שהקריין הודיע בחדשות שדוד בן-גוריון מת. זה היה בשבת, וישבנו לאכול צהריים במטבח. אבא הניח על מחבת גריל קציצות של קבב בולגרי שקנה ביום חמישי אצל בורצ'ו, ואמא הכינה ארוז ארמדם, [...] הייתי בן עשר." זיכרון פרטי של שיעור שחייה ראשון בברכה הלימודית ברמת-אביב כשאביו של המספר שוחה על הצד מתגלגל מיד לזיכרון קולקטיבי: "כמו אז כשניסה לברוח בפעם המי יודע כמה מהמחנה בקפריסין, והאנגלים תפסו אותו שוב ושוב."

עקרונות אנציקלופדיסטיים ומתמטיים מחליפים את העקרונות הספרותיים המסורתיים. כך למשל במקום עלילת חניכה מסורתית, מתוארת אהבת הקולנוע של הנער הצעיר, על הקשור בכוכביו, ברשימה קטלוגית הערוכה על פי סדר אלף-ביתי של שחקניות קולנוע מה"פיפטיז", בצידוף פרטי מידע כרונולוגיים עם אמירות מרושעות של האחת על רעותה, בציטוטים מפי רכילאיות הצמרת של עיתונות התקופה. כך למשל: "מרלין מונרו, המופיעה עתה ב'נהר ללא חזרה', כמעט וטבעה. דיוויד מיצ'ם הציל אותה ממות ודאי. דבר זה מוזר במקצת, כי מרלין, עם קסמיה הגופניים, צריכה היתה לצוף." רשימת כוכבים הוליוודית זו מעצבת בצבעוניות אירונית מרושעת ומהנה את אוירת התקופה ואת היבלעותו של הנער הצעיר, צבר תל-אביבי, כמו גם של מדינת ישראל כולה בהבלי עולם הקולנוע האמריקאי.

קטלוג אנציקלופדיסטי המייצר אפקט דומה הוא של שחקני כדורגל המופיעים על קלפי ספורט שנועדו להיות מודבקים באלבום מיוחד. הכדורגל על כל הסתעפויותיו משמש כתשוקה הגדולה של המשפחה המתוארת בספר: המספר, אביו ואחיו בתמיכת האם. כך מלהטט מנדה-לוי, בעודו משחזר את עולם ילדותו, במעברים מפתיעים בין ייצוגיהם של שחקני הכדורגל שעל קלפי הספורט לבין מפגש איתם פנים אל פנים. עסקי ההחלפה של קלפי הכדורגל מממשים את

מערכות היחסים בין המספר לבני גילו ובינו לבין אחיו הגדול. כך מגיב אחיו, כאשר ניתן בידי הקלף של שייע פייגנבוים: "נרעה, החזיק את הראש בשתי ידיים ומלמל: 'אני לא מאמין, אני לא מאמין.' שייע, אני חושב שהוא אפילו חיבק אותי." הילד בכיתה ב', שזה עתה החל לאסוף קלפי ספורט, זוכר מילה במילה את הכיתוב שמתחת למדבקה באלבום: "החלוץ המרכזי כובש השערים בקבוצה ושחקן

החוד בהתקפת הנבחרת הלאומית." כאשר אחיו לא רואה, מסתובב הילד עם האלבום "כאילו לספרייה הקטנה ברחוב כרמייה" וכאשר הוא נשאל מה הוא מחזיק ביד הוא אומר: "את שייע."

תשוקה נוספת המלווה את המספר היא התשוקה לטקסט הכתוב ומאוחר יותר למפגש פנים אל פנים עם כותביו. כך חוזר ונוצר המספר המבוגר בתלמיד שהיה בכיתה א ובשורות חזרות מתוך טקסטים שונים מהמקראה **ספר הכתה א' לשנת הלימודים הראשונה** בהוצאת דביר 1966. בעודו צועד בפרוזודורי בית הספר נשמעות בראשו שורות מתוך סיפורו של ליון קיפניס ה"שוטר": "הנה השוטר יצא לשטור, מצוחצח כולו, נוצץ כל כפתור". מפגש עם חתול בדרך לספרייה מעלה ציטוט שיר של רפאל ספורטה: "החתול הולך בנחת וידע ניקיון, וחלב מכל צלחת מלקלק לתיאבון". הערה של חבר על אהבת הספר **עת יעת נגד תניני פרעה** בגלל כתם קובה שבין דפיו, גורמת לילד לחשוב על השקר בסיפורו של אשמן "ספר לנו" הפותח את **ספר כתה א': "בוא, ספרנו היקר, נעטוף אותך בנייר, ותהיה נקי תמיד, רע לנו, גם ידך".** האיסור של הוריו לקרוא בזמן האכילה מתקשר אל התשוקה הפיזית לטקסט הכתוב: "חשבת לעצמי, הלואי שיכולתי להתחבא בתוך הספרים, וכשאקרא בהם אשלח לשון לחה אל שולי הרפים."

תל-אביבי, עיר הולדתו של המספר, מאפשרת לו מעצם טבעה מפגשים עם אנשים רבים. ואכן בגיל מבוגר יותר מתווספים לאהבת הטקסט הכתוב מפגשים אקראיים, פנים-אל פנים, עם יוצרים תל-אביבים בני התקופה וכאלה שכבר הלכו לעולמם. למשל שני מפגשים מקריים עם המשוררת "קסומת עפעפיים", דליה רביקוביץ, האחד בקפה קונדיטוריה גלית, והשני ברחבת הסינמטק. רביקוביץ מספרת על הדירות הרבות שעברה, והמספר תוך שהוא מצטט את שורת הפתיחה מרומן ההרפתקאות שכתבה רביקוביץ **מסיפורי חברות הלב האמין**: "הגשם היה טורדני וצונן ודינה היתה מנוזלת", על אמו שהכריחה אותו להעתיק משפטים שאהב מתוך ספרים. מורשת אם המספר על אהבת הטקסט הכתוב מתגלגלת גם לנכדה. כך, בסיום המפגש עם רביקוביץ קולט הילד הקטן את מרכיבי שם ספרה

של רביקוביץ, שיש בו מחווה לסופר האיטלקי ד'אמיצ'יס ולספרו **הלב**, ושואל את אביו: "אבא, נכון שאתה אמיץ לבי?"

פגישות מדומיינות משתרעות על מרחב גדול בטקסט: כמו למשל הפגישה עם דוד פוגל בחורף 1930 בחוף ימה של תל-אביב, ושבע שנים מאוחר יותר, בקפה "לה קופול" בפריז. המרחב הפתוח בשפת הים של תל-אביב מאפשר לפגישה המדומיינת להרקיע עוף, ולפוגל ולמספר לקפוץ מהסלע שעליו ישבו לחול הצהבהב: "כמו ילדים בעטנו בחול החמים, יצרנו צעיפי חול, אולי עופפנו אל המים הקרירים." הפגישות בבית הקפה הפריזאי, באוקטובר 1937, מאפשרות לפוגל להתלונן על העיר שעזב שבע שנים קודם לכן: "תל-אביב, תל-אביב: שעמום גדול. [...] קטנות מוחין, אתה מביין? קטנות מוחין, רכילות. פרובינציאליים. [...] מרבית הזמן גם לא פגשתי איש זולת אורי צבי או דבורה בארון."

מחויבותו העמוקה של מנדה-לוי לפוגל וליצירתו ניכרת בפגישה מדומיינת נוספת עם פרידמן וקליינמן, עורכי עיתונים וכותבי רשימות על ספרים וספרות בני הזמן. ובעוד הם מבטלים את נחיצות כתיבתם של אלישבע ופוגל בנימוק ש"וינה היא רק אחת מאלפי מקומות שיהודים גרים שם, ואין בה שום דבר אופייני או מעניין, צריך למעט בזה עד קצה האפשר", חש מנדה-לוי ייאוש גדול, מגיב ב"שטויות", ודופק על השולחן הקורס ברעש גדול. מחויבות זו לזכרו של פוגל ניכרת גם ברצונו של מנדה-לוי להויתר את חותם שמו של פוגל באחד מרחובות העיר.

הספר **אני זוכר**, כמו העיר תל-אביב שהוא מתאר, בנוי מבנים גיאומטריים בגדלים שונים המאורגנים בשכונות/פרקים שבצירופם ובזיקות ביניהם יוצרים את העיר/הספר. כך בולטת מאוד הגיאומטריות ההנדסית של כל אחד מהקטעים בספר, ושייכותו הברורה לשכונה שבה הוא נמצא על שמה המכליל ומארגן, כמו למשל "כתמים", "המילון הספניולי", "קלפים" ועוד. בה בעת, כמאפיין מובהק נוסף של העיר/הספר, מתאפשרים זיקות וקשרי קשרים בין דרי העיר/פרטי זיכרון המוזכרים בטקסט. כך למשל כתם הלידה המופיע בתחילת הספר ומטריד את מנוחתו של הילד השואף להיפטר ממנו ולהיות "חלק ויפה", חוזר ופולש גם ל'מבנים' אחרים ב'שכונתו' שלו כמו גם ב'שכונות' מרוחקות אחרות: "קלפים" ו"פיפטיז".

שחזור ושימור זיכרון העבר בכתיבת פרקי **אני זוכר** מאותגרים על ידי פעולת הצילום המבקשת להשיג אפקט זהה. באוגוסט 1968 בוחרים ההורים להנציח את יום הולדת חמש של בנם הקטן בפרויקט מיוחד:

רח' מסדה החיובי

זֶה אֶפְלוּ לֹא רְחוּב אֲמָתִי
בְּרֵאִיָּה רְאֵלִית זֶה רַק
מַעֲבָר בֵּין שְׁנֵי רְחוּבוֹת
כְּמַעֲט רֵאשִׁיִּים כְּמַעֲט רוֹעֵשִׁים.

וּבְכָל זֹאת, אֶפְשֵׁר
לְחוּשׁ בַּפְתִּיחוֹת הַטְּרוֹגְנִיִּים
נֹחֲתִים בְּמַתִּינּוֹת מִן הַשָּׁמַיִם
כְּעֵלִים שְׂנוֹשְׂרִים שְׁנַיִם אֲלֵפִים
מַצֵּד לְצַד רִיחוֹת הַקֶּפֶה וְהַמֶּאֱפִים
מִחֲלִיפִים אֶת הַשְּׁעוֹנִים הַמַּעוֹרְרִים
וּבֵין הַקְּלִינְטִים יֵשׁ גַּם כְּמָה חֲתוּלִים
שְׁלֵמֵרוֹת חֲיֵי הַרְחוּב הֶפְכוּ מְטַפְחִים
וּבְכָל זֹאת זֶה אֶפְלוּ לֹא רְחוּב אֲמָתִי
בְּרֵאִיָּה קוֹלֶלֶת וְרֵאֵלִית זֶה אֵד וְרַק

מַעֲבָר בֵּין שְׁנֵי רְחוּבוֹת כְּמַעֲט רֵאשִׁיִּים
מַעֲבָר שְׂנוֹמֶצֵא שֶׁם כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחֲכוּכִים
שֶׁם בְּנֵתִיב שְׁבִין זְמַנִּים עֲתִיקִים וּמֵאֲבָקִים
לְבִין עֲכָשׁוּיִים וּמִצְחָצְחִים הַמַּתְהוּרִים
לְכַדֵּי מְלוּדֵיהָ אַחַת נִפְלְאָה לְכַדֵּי סַחְרוֹר חוֹשִׁים
הַמַּתְבַּדְרִים בְּרוּחַ כְּשִׁיעֲרוֹת הַנְּשִׁים וְהַסְטָלְנִים
וְלֹא בְרוּר כְּאֵן מִי יְהוּדִי וּמִי עֲרָבִי
וּמִי הוּא אֶמֶן וּמִי כְּאֵן הוּא סֶתֶם תְּמַהוּנִי
וּמִי כְּאֵן הוּא סְטְרִיט וּמִי מְרַגֵּז אֶת הַהוֹמוֹפּוֹב
(וְאוּלֵי שְׁנֵיהֶם לֹא בְּאִים לוֹ בְּטוֹב)

כִּי זֶה בְּסֵד הַכֹּל מַעֲבָר בֵּין תְּרַבִּיּוֹת וְדַתוֹת
לְבִין הַעֲדָפוֹת מִינִיּוֹת וְכִלְכָּלִיּוֹת
וְשֶׁם הַתְּחִילָה חִיפָה הָאֲמַתִּית
בֵּין חֲנוּיּוֹת הַסְּפָרִים הַמַּצְהִיבִים, הַמְשַׁמְשִׁים
דֶּרֶךְ תְּמָרוּרֵי "זְהִירוֹת, יְלָדִים חוֹצִים"
לֹא בְּמַרְפֶּסֶת שֶׁל הַרְצֵל הַמְזַקֵּן וְגַם לֹא בְּרִצּוֹעַת הַיָּם
וְשֶׁלֹּא יִסְפְּרוּ לְכֶם סְפוּרִים אֲחֵרִים
שֶׁם הַתְּחִילָה חִיפָה הָאֲמַתִּית

וְגַם הָאֲדָמָה שְׂכָאן לוֹחֶשֶׁת אֶת זֶה הַסּוּד
זוֹ לֹא עִיר נִמְל וּמַפְעֵלִים כִּימִיקְלִיִּים אֶלָּא
מַעֲבָר בֵּין הָאִישִׁי לְבֵאֵבֵא-אוֹנִיבְרִסְלִי
וְלְמַרוֹת כָּל הַשְּׁעוּמוֹם וְהַמַּצֵּב הַסְטָטִי
בְּרַח' מְסָדָה תְּמִיד יִהְיֶה אָדָם עִם חֲיוֹךְ

כְּשֶׁל חֲצִי יָרַח
שֶׁשֶׁרֶד בְּשַׁעַת אוֹר יוֹם
וְעַכְשָׁיו אֶת הַשֶּׁמֶשׁ בְּשָׁמַיִם הוּא מְאָרַח.

"רוד אליעזר צילם אותי במרפסת עם שלט שעליו כתב: 'הידד אני כבר בן 5'; רק התצלום, שפורסם ב'כתובים', מאפשר למספר לזהות את פניו של דוד פוגל בפגישתם הראשונה בתל-אביב. ותמונה משותפת - מדומיינת - של השניים על חוף ימה של העיר, משמשת כחוט המקשר בין הפגישה התל-אביבית לפריזאית. הבן, יותם, ממיר את דפי הכתיבה של האב ואת פעולת הכתיבה הממושכת במצלמה ובפעולה קצרה והחלטית:

"יותם [...] לחץ על כפתור קטן והעולם קפא." בכריכתו הקדמית של הספר מעומתות שתי הטכניקות, הכתיבה והצילום. בחלק העליון מופיעות המילים "אני זוכר", המשמשות כפתיחה לכל קטע וכתחבולה לעורר את הזיכרון, ומתחתן, תצלום יפה ומכמיר לב של שני אחים: הגדול, שלו מוקדש הספר, והצעיר, עורר מנדה-לוי כותב הספר.

אנלוגיות ניגודיות משמשות גם הן כעיקרון מחבר בין קטעי הספר. כאשר משוטט המספר עם בנו ברחובות חיפה, שאינה מוכרת לו, הוא חווה זרות, היעדר פוטנציאל עירור הזיכרון וחוסר יכולת לכתוב, כפי שהוא אומר לבנו: "שום מקום שום מקום [...] לא מתקשר לזיכרון, לפרצוף, לסיפור. אין לי סיפור במקום הזה." אנלוגיה ניגודית נוספת קיימת בין שבעת הפרקים המרכיבים את עיקר הספר לבין פרק הסיום "היום", המורכב משלושים הבהובי הווה, שאינם נפתחים בנוסחה הקבועה שפניה לעבר: "אני זוכר." פרק הסיום מתאר את ההכנות לקראת שנת הלימודים האקדמאית האמורה להיפתח למחרת. מנדה-לוי שבעבר כתב ספרי מחקר אקדמיים והמיר אותם, בספר זה ובקודם לו *מיליון פחות אחת*, בכתיבה אישית-התרשמותית, חוזר ומאשר בחירה זו שלו בפעולת הזיכרון אחרונה בספר זה, והפעם בנפעל, המעידה על היבלעותו המוחלטת בתוכה: "אני נזכר במשפט הפותח את *פרנסוס על גלגלים*: 'אני תוהה אם כל ההשכלה הגבוהה הזאת אינה אלא ערימה של בלבולי מוח'." ♦

אסתי אדיבי-שושן

גברת לסלרוט

אֲנִי מִתְנַצֵּל, גְּבֵרֶת לְסֵלְרוֹט*
מֵעוֹלָם לֹא הִתְכַּנַּנְתִּי לְגֵרָם
לְכַתֵּךְ לְהַזִּיל דְּמָעָה
אֲנִי מִתְנַצֵּל עַל כָּל מְהוּמָה
וְעַל כֵּךְ שְׂגַם אֶת הַפְּכֶת כְּאוֹכְהָ
תוֹדָה עַל רְגָעִים טוֹבִים-טוֹבִים
שִׁילְכוּ אֶתִּי תְּמִיד, דֶּרֶךְ אֲגַב
לְמַרוֹת הַמְּרַחֵק מִבֵּיתְךָ וְאִי-הִידִיעָה
צְעִדֶיךָ שֶׁל בֵּיתְךָ עַד־יֵין מִתְחַרְזִים
עִם שְׁלִי
וְהֵם יִמְשִׁיכוּ, וְהֵם יִמְשִׁיכוּ
לְעַד
וְלֹא רַק בְּשִׁירִים

אֲנִי מִתְנַצֵּל גְּבֵרֶת לְסֵלְרוֹט וּמוֹדָה לְךָ
שֶׁנִּתְתִּי לִי לְהַרְגִישׁ הַתְּרוֹמָמוֹת עֲלֵאֵית
שֶׁרַק יְלָד שֶׁמְשַׁחֵק בְּנִדְנָדָה יְכוֹל לְהַרְגִישׁ
בְּכָל פֶּעַם שֶׁקָּבַלְתְּ אוֹתִי, שׁוֹב, בְּמַעֲזִין
הַכִּנְסֵת אוֹרְחִים חֲשֵׁמוֹנָאִית
הַשֶּׁמֶשׁ הַקְּלוּשָׁה הַסְתַּנְנָה מִבְּעַד לְעַרְפֵּל
הַמַּעֲזִיק כְּזִכְרוֹנוֹת וְזְמַנִּים שְׂנוֹסְחָבִים
בְּזִקְן עֵבֶת שֶׁל גְּבֵר. גְּבָרִים וּמָה שֶׁמַּעֲבָר.
אֲגַב, ** אוּלֵי יוֹם אַחַד אֶקְשִׁיב לְסַנְסֵן עֲצוֹתֶיךָ
וְאוֹרִיד אֶת הַזִּקְן הַמְּדַבֵּלֵל הַמְּקַרְזֵל
וּבְפֶעַם הָרֵאוּשׁוֹנָה אֲשַׁחֲרֶךְ
אֲזִיקִים שֶׁל הַרְגָלִים
שְׁבִי מְשַׁרְשִׁים כְּבָר שְׁנַיִם וְיֹתֵר לֹא
וְיֹתֵר לֹא אֶתְגַּלֵּחַ
נֶגֶד כּוּוֹן הַזִּיפִים.

* "I am for REAL"

** אגב בתוך אגב: הספר שהבאת לי מצוין ועל אף שאותו סיימתי הוא עדיין נח ליד מיטתי. כי יש ספרים שאתה פשוט צריך לדעת שהם אליך קרובים, גם אם לא תקרא אותם שוב בחיים.

